

Колабораціонізм в умовах російсько-української війни: мотиваційні чинники та проблема меж кримінальної відповідальності

Богдан Сергійович Левицький¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.09.2025	Право	343.3(045)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20059734>

Анотація. У статті досліджено колабораціонізм в умовах російсько-української війни як багатовимірне соціально-політичне та кримінально-правове явище, що охоплює адміністративну, інформаційну, економічну, освітню, пропагандистську й військово-політичну взаємодію осіб з окупаційними структурами держави-агресора. Актуальність теми зумовлена тим, що після повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року Україна зіткнулася з потребою правової кваліфікації форм співпраці з незаконними органами влади на тимчасово окупованих територіях. Особливу увагу приділено ст. 111-1 Кримінального кодексу України, яка встановила відповідальність за колабораційну діяльність, а також проблемі її співвідношення з нормами міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Метою даної статті є комплексне теоретико-правове обґрунтування колабораціонізму в умовах російсько-української війни як багатовимірного соціально-політичного та кримінально-правового явища, що потребує розмежування добровільної співпраці з окупаційними структурами, поведінки під примусом і дій, необхідних для забезпечення цивільного життя на тимчасово окупованих територіях України. Методологічну основу дослідження становлять формально-юридичний, порівняльно-правовий, історико-правовий, системний, кримінологічний і дискурсивний підходи.

У статті обґрунтовано, що колабораційна діяльність може бути зумовлена ідеологічною підтримкою агресора, економічним розрахунком, кар'єрним інтересом, страхом перед репресіями, інформаційною ізоляцією, гуманітарною кризою або фактичною безальтернативністю дій. Визначено, що ключовою проблемою є встановлення меж між кримінально каранною співпрацею, прагматичним пристосуванням, поведінкою під примусом і виконанням соціально необхідних функцій. Зроблено висновок, що правова політика України має забезпечувати невідворотність кримінальної відповідальності для осіб, які свідомо сприяли окупаційному режиму і, водночас, запобігати надмірній криміналізації дій цивільних осіб, які вчинили їх під окупаційним примусом.

Ключові слова: колабораційна діяльність, колабораціонізм, державна зрада, кримінальне покарання, кримінальна відповідальність, нормативно-правовий акт, російсько-українська війна.

Collaborationism in the Context of the Russian-Ukrainian War: Motivational Factors and the Problem of the Limits of Criminal Liability

¹ аспірант кафедри публічного та європейського права, ПЗВО «Київський міжнародний університет», 03179, Україна, м. Київ, вул. Львівська, 49, levyskyi.privat@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5776-4093>

Abstract. *The article examines collaborationism in the context of the Russian-Ukrainian war as a multidimensional social and political and criminal law phenomenon encompassing administrative, informational, economic, educational, propagandistic, and military and political interaction between individuals and the occupation structures of the aggressor state. The relevance of the topic is determined by the fact that, after the full-scale invasion of the Russian Federation on 24 February 2022, Ukraine faced the need to legally qualify various forms of cooperation with illegal authorities in the temporarily occupied territories. Particular attention is paid to Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine which established liability for collaboration activities, as well as to the problem of its correlation with the norms of international humanitarian law and human rights law.*

The aim of this article is to provide a comprehensive theoretical and legal substantiation of collaborationism in the context of the Russian-Ukrainian war as a multidimensional social and political and criminal law phenomenon that requires a distinction between voluntary cooperation with occupation structures, conduct under coercion, and actions being necessary to ensure civilian life in the temporarily occupied territories of Ukraine. The methodological basis of the study consists of formal-legal, comparative-legal, historical-legal, systemic, criminological, and discursive approaches.

The article substantiates that collaboration activities may be caused by ideological support for the aggressor, economic calculation, career interests, fear of repression, information isolation, humanitarian crisis or the actual absence of alternatives. It is determined that the key problem is to establish the boundaries between criminally punishable cooperation, pragmatic adaptation, conduct under coercion, and the performance of socially necessary functions. The article concludes that Ukraine's legal policy should ensure the inevitability of criminal liability for persons who consciously assisted the occupation regime while, at the same time, preventing the excessive criminalization of actions committed by civilians under occupation-related coercion.

Keywords: *collaboration activity, collaborationism, treason, criminal punishment, criminal liability, normative-legal act, Russian-Ukrainian war.*

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України, що розпочалося 24 лютого 2022 року, поставило перед Українською державою не лише воєнні, безпекові та гуманітарні виклики, а й складні правові питання, пов'язані з функціонуванням та адмініструванням тимчасово окупованих територій (ТОТ). Одним із найдискусійніших у цьому контексті є питання колабораціонізму, тобто різних форм співпраці окремих осіб з окупаційними структурами держави-агресора, та кримінальної відповідальності за здійснення колабораційної діяльності. В сучасних умовах феномен колабораціонізму охоплює адміністративну, інформаційну, економічну, освітню, пропагандистську та військово-політичну взаємодію з незаконними органами влади, створеними або контрольованими Російською Федерацією на тимчасово окупованих територіях України.

Факти адміністративного, інформаційного, економічного та військово-політичного співробітництва з окупаційними структурами РФ знаходять відображення у матеріалах кримінальних проваджень, відкритих українськими правоохоронними органами за ознаками колабораційної діяльності, державної зради, пособництва державі-агресору та інших кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Особливого значення в цьому контексті, відтак, набула ст. 111-1 Кримінального кодексу України, якою після початку повномасштабного вторгнення РФ було встановлено кримінальну відповідальність за різні форми колабораційної діяльності, зокрема публічну підтримку держави-агресора, участь в окупаційних адміністраціях, організацію незаконних виборів, інформаційну діяльність в інтересах ворога та передачу матеріальних ресурсів незаконним органам влади [1]. Відповідні зміни до ККУ були впроваджені Законом України № 2108-IX від 3 березня 2022 року [2].

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що колабораціонізм в умовах російсько-української війни не може бути зведений лише до категорії політичної зради або свідомої підтримки держави-агресора. У реальних умовах це явище має складну соціально-політичну, психологічну та правову природу. Частина осіб на ТОТ справді добровільно підтримує окупаційний режим, бере участь у його легітимізації або сприяє функціонуванню незаконних адміністративних структур. Водночас, інші особи діють в умовах примусу, інформаційної ізоляції, гуманітарної кризи, страху перед репресіями або фактичної без альтернативності своїх

дій. Саме тому для наукового аналізу важливо не лише констатувати факт співпраці з окупаційними структурами, а й установити її характер, межі волевиявлення щодо її здійснення, суспільну небезпечність, наслідки та зв'язок з утвердженням окупаційного режиму.

Проблемність теми посилюється тим, що міжнародне гуманітарне право не містить спеціальної та вичерпної регламентації інституту колабораціонізму. Його норми не заперечують сам факт можливості взаємодії цивільного населення з окупаційною владою, оскільки окупація за своєю природою передбачає певний рівень адміністративного контакту між представниками окупанта і населенням окупованої території. Водночас, міжнародне гуманітарне право встановлює принципові обмеження для окупаційної влади, насамперед заборону фізичного чи морального примусу, примушування захищених осіб до служби у збройних або допоміжних силах окупанта, а також обов'язок окупаційної влади поважати чинне законодавство окупованої території, якщо немає абсолютної перешкоди для його застосування [8; 14]. Дані обставини створюють складне поле для співвіднесення норм кримінального права України, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Відтак, наукове осмислення колабораціонізму в умовах російсько-української війни потребує комплексного підходу, який поєднує кримінально-правовий аналіз, дослідження режиму окупації, оцінку мотивів поведінки цивільного населення, аналіз практик окупаційної влади та врахування стандартів захисту прав людини. Без такого розмежування існує ризик як безкарності індивідів, які свідомо сприяють окупаційному режиму, так і надмірного кримінального переслідування цивільних осіб, які діють в умовах примусу або виконують функції, необхідні для забезпечення базових потреб життя громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика колабораціонізму в умовах збройного конфлікту має міждисциплінарний характер і перебуває на перетині вивчення міжнародного гуманітарного права, кримінального права, політичної науки, соціології війни та досліджень окупаційних режимів. У науковій літературі колаборація з ворогом розглядається як явище, що супроводжує майже всі війни, проте, водночас, залишається складним для юридичного визначення та практичного врегулювання.

Особливої ваги для нашого дослідження набуває підхід Ш. Дарсі, викладений у праці *To Serve the Enemy: Informers, Collaborators, and the Laws of Armed Conflict* [6]. Дослідник наголошує, що інформатори, пособники й колаборанти завжди функціонують в умовах збройних конфліктів, проте міжнародне гуманітарне право регулює їхній статус лише частково та переважно опосередковано. Ш. Дарсі наголошує, що право збройних конфліктів не створює окремого універсального режиму відповідальності для колаборантів, залишаючи це питання переважно у сфері національного законодавства держав. Водночас, воно встановлює межі допустимої поведінки окупаційної влади щодо цивільного населення, зокрема, через заборону примусу [6].

Г. Криштофюк, аналізуючи кримінальну відповідальність за співпрацю з ворогом у воєнних умовах у польському кримінальному праві в порівнянні з українським, підкреслює, що повномасштабне вторгнення РФ спонукало Україну до суттєвого перегляду кримінально-правового інструментарію в частині відповідальності за колаборацію у політичній, інформаційній, економічній, освітній та військовій сферах [11, с. 39-58]. Дослідник також звертає увагу на те, що міжнародне гуманітарне право фактично дозволяє державам самостійно визначати кримінально-правові наслідки добровільної співпраці їхніх громадян із ворогом, якщо таке переслідування відповідає принципам законності, пропорційності та справедливості [11, с. 39-43].

Окремий блок досліджень, суттєвих для нашої статті, стосується українського антиколабораційного законодавства та його практичного застосування. Так, *Human Rights Watch* у звіті *All She Did Was Help People: Flawed Anti-Collaboration Legislation in Ukraine* зазначає, що окремі положення українського законодавства про колабораційну діяльність сформульовані надто широко і можуть призводити до переслідування цивільних осіб за дії, які є необхідними для підтримання цивільного життя на окупованих територіях [10]. Подібну проблему порушують і практичні коментарі міжнародних правників, які наголошують, що переслідування колаборантів є необхідним для захисту суверенітету та територіальної цілісності України, але має здійснюватися з урахуванням правового режиму окупації та відмінностями між добровільною допомогою окупанту й вимушеним підпорядкуванням [12].

Значущими у контексті даної статті є також матеріали Управління Верховного комісара ООН з прав людини (англ. – *Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*, OHCHR), в яких зафіксовано системні порушення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини на територіях України, окупованих Російською Федерацією. У звітах OHCHR ідеться про довільні затримання, катування, примус до отримання російських документів, переслідування осіб, сприйнятих окупаційною владою як нелояльні, а також інші форми тиску на цивільне населення [13]. Ці обставини є принциповими для правової оцінки поведінки осіб на окупованих територіях, оскільки вони істотно звужують простір для вільного волевиявлення та є прямою передумовою для здійснення колабораційної діяльності.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Попри активізацію наукових і правозахисних дискусій щодо кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, низка аспектів цієї проблеми залишається недостатньо дослідженою. По-перше, потребує глибшого опрацювання межа між добровільною колаборацією, прагматичним пристосуванням, поведінкою під примусом і виконанням дій, необхідних для підтримання базових аспектів цивільного життя в умовах окупації. Сам факт взаємодії населення з окупаційними структурами не завжди є достатнім для висновку про кримінально карану співпрацю, оскільки окупація об'єктивно створює ситуації, в яких цивільне населення змушене контактувати з де-факто «владою» для отримання медичної допомоги, продовольства, комунальних послуг або інших базових потреб. По-друге, недостатньо розробленою залишається проблема співвідношення ст. 111-1 ККУ з іншими складами кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, насамперед державною зрадою, пособництвом державі-агресору та виправдовуванням чи запереченням збройної агресії РФ. По-третє, потребує уточнення питання відповідності антиколабораційного законодавства принципу правової визначеності. Частина понять, використаних у ст. 111-1 КК України, має оціночний або надто широкий характер: «інформаційна діяльність», «політичні заходи», «посади, пов'язані або не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій», «передача матеріальних ресурсів». По-четверте, недостатньо розробленими залишаються критерії оцінки добровільності у випадку колабораційної діяльності. Міжнародне гуманітарне право виходить із заборони примусу до служби в силах окупанта та заборони фізичного чи морального примусу щодо захищених осіб [8]. Однак, у реальних умовах окупації примус може мати не лише прямий, а й непрямий характер: погрози, шантаж, адміністративна залежність, загроза позбавлення засобів існування, тиск на родичів, інформаційна ізоляція або відсутність альтернативних джерел забезпечення життя. По-п'яте, необхідним є подальше дослідження кадрової політики окупаційних адміністрацій РФ, зокрема, механізмів добору місцевих кадрів, використання залежного становища населення, залучення представників локальних еліт, освітян, працівників комунальної сфери, медіа та господарських структур. Адже саме кадрова політика є одним із ключових інструментів утвердження окупаційного режиму.

Метою даної статті є комплексне теоретико-правове обґрунтування колабораціонізму в умовах російсько-української війни як багатовимірного соціально-політичного та кримінально-правового явища, що потребує розмежування добровільної співпраці з окупаційними структурами, поведінки під примусом і дій, необхідних для забезпечення цивільного життя на тимчасово окупованих територіях України.

Методологічну основу дослідження становлять формально-юридичний, порівняльно-правовий, історико-правовий, системний, кримінологічний і дискурсивний підходи. Формально-юридичний метод використано для аналізу змісту ст. 111-1 ККУ та суміжних кримінально-правових норм. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення українського підходу з ширшими підходами до відповідальності за співпрацю з ворогом у воєнний час. Історико-правовий метод дав змогу простежити еволюцію норм права війни щодо взаємодії цивільного населення з окупаційною владою. Системний підхід використано для розгляду колабораціонізму як явища, що поєднує правові, політичні, соціальні та психологічні компоненти. Дискурсивний аналіз застосовано для осмислення ролі пропаганди, нарративів окупаційної влади та легітимаційних практик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Колабораціонізм в умовах російсько-української війни є складним явищем, яке не може бути вичерпно охарактеризовано лише із

застосуванням кримінально-правових категорій. За своєю природою він поєднує добровільне сприяння ворогові, участь у функціонуванні окупаційного режиму, ідеологічну підтримку держави-агресора, прагматичне пристосування, поведінку під тиском і дії, продиктовані необхідністю виживання в умовах окупації. Саме тому юридична кваліфікація колабораційної діяльності має виходити не тільки з формальної наявності контакту з окупаційними структурами, а й з аналізу характеру, меж добровільності, мотивів, наслідків і суспільної небезпечності конкретної поведінки.

Після повномасштабного вторгнення РФ Україна зіткнулася з нагальною потребою сформувавши правову рамку, здатну охопити різні форми співпраці з окупаційними органами. Така потреба була зумовлена не лише бажанням покарати зраду суспільної довіри, а й екзистенційним характером загрози для української державності. Починаючи з 2014 року, Російська Федерація послідовно порушувала територіальну цілісність і суверенітет України, а після 2022 року – розширила практики окупаційного управління, насильницької паспортизації, пропагандистського впливу та спроб стирання української національної ідентичності [12; 13].

Колаборанти можуть матеріально сприяти функціонуванню незаконної окупації, забезпечуючи виконання правил окупанта, легітимізуючи окупаційні структури та допомагаючи придушувати українське населення зсередини ТОТ. За відсутності чітких і дієвих правових механізмів Україна ризикувала б допустити безкарність за дії, що підривають її зусилля з відновлення територіальної цілісності. Водночас, кримінальне переслідування осіб, які підозрюються у колабораційній діяльності, має здійснюватися у спосіб, сумісний із міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини [10; 12].

Міжнародно-правова природа окупації має принципове значення для розмежування правомірної, вимушеної та кримінально караної поведінки у разі фіксації факту колабораційної діяльності. Відповідно до ст. 43 Гаазького положення про закони і звичаї суходільної війни 1907 року, окупаційна влада повинна вжити всіх залежних від неї заходів для відновлення та забезпечення, наскільки це можливо, громадського порядку й безпеки, поважаючи чинні закони держави, якщо немає абсолютної перешкоди для цього [14]. Водночас, Женевська конвенція IV 1949 року забороняє фізичний або моральний примус щодо захищених осіб і не допускає примушування їх до служби у збройних або допоміжних силах окупаційної держави [8]. Отже, міжнародне гуманітарне право визнає фактичне існування контактів між цивільним населенням та окупаційною владою, але встановлює межі допустимого впливу окупанта на захищених осіб.

Попередній аналіз основних міжнародних інструментів, котрі регулюють поведінку, в тому числі й окупаційної влади, під час війни, свідчить, що вони не містять прямого й системного регулювання процедур використання колаборантів під час міждержавних збройних конфліктів. Така прогалина не означає, що явище колаборації було невідомим для укладачів відповідних документів. Як зазначає Ш. Дарсі, під час розроблення Женевських конвенцій 1949 року радянський делегат на Дипломатичній конференції в м. Женева згадував про «зрадників своєї країни» на окупованих територіях у період Другої світової війни й наголошував, що окупаційна влада «користувалася їхніми послугами» [6, с. 51].

Важливим у даному сенсі є історико-правове підґрунтя проблеми колабораціонізму, адже її аналіз у контексті права війни завжди був достатньо обмеженим. Так, Б. Карнахан пов'язує витоки сучасного військового права з Кодексом Лібера та формуванням принципу військової необхідності в XIX столітті [4, с. 213-231]. Д. Кюмен, визнаючи давню історію права збройних конфліктів, пов'язує його сучасну кодифікацію з діяльністю Міжнародного Комітету Червоного Хреста, Женевською конвенцією 1864 року, Санкт-Петербурзькою декларацією 1868 року та Гаазькими конференціями 1899 і 1907 років [5]. Е. Давід відслідковує витоки міжнародно-кримінального регулювання воєнних злочинів від Кодексу Лібера, ухваленого під час Громадянської війни у США [7]. М. Беттаті, натомість, підкреслює, що до XIX століття праці, які вивчали війну та пов'язані з нею явища, частіше мали етичний, а не безпосередньо нормативно-правовий характер [3]. Б. Гойзер заперечує надмірне звуження історії міжнародного гуманітарного права до Кодексу Лібера, доводячи існування тривалої передісторії законів і звичаїв війни ще з доби раннього Середньовіччя [9, с. 139-164].

Тобто, відсутність спеціального міжнародно-правового режиму відповідальності колаборантів пояснюється тим, що міжнародне гуманітарне право переважно регулює поведінку сторін конфлікту, а не встановлює універсальні склади кримінальних правопорушень

для всіх форм співпраці цивільного населення з ворогом. Питання кримінальної відповідальності за добровільну співпрацю з ворогом здебільшого залишається на розсуд національного законодавця [6; 11]. Водночас, криміналізація подібних діянь має відповідати принципам законності, правової визначеності, індивідуальної вини, пропорційності та недопущення покарання за дії, які особа була змушена вчинити під примусом або для забезпечення елементарного виживання.

В українському контексті центральною нормою є ст. 111-1 ККУ, що охоплює низку різних форм колабораційної діяльності. Її суб'єктом у більшості випадків може бути лише громадянин України, що зумовлено самою природою посягання на основи національної безпеки держави [1]. Водночас, ця стаття має складну та значною мірою казуїстичну структуру. Законодавець намагався охопити широкий спектр можливої співпраці з окупаційними структурами: публічне заперечення агресії, підтримку рішень держави-агресора, зайняття посад в окупаційних органах, пропаганду в закладах освіти, організацію незаконних виборів або референдумів, інформаційну діяльність, господарську взаємодію та передачу матеріальних ресурсів [1]. Однак саме широта формулювань породжує проблему правової визначеності. Такі поняття як «політичний захід», «інформаційна діяльність», «посада, не пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій», «передача матеріальних ресурсів» можуть тлумачитися надто широко. Г. Криштофюк звертає увагу на те, що подібна законодавча техніка може створювати труднощі для мешканців окупованих територій, які не завжди здатні передбачити, чи становитиме конкретна поведінка склад кримінального правопорушення [11, с. 46-47]. Наприклад, участь у зборах громади, нарадах щодо комунальних питань, виконання медичних або освітніх функцій, робота магазину, перукарні чи іншого підприємства в окупованому населеному пункті можуть за певних умов трактуватися як взаємодія з окупаційним режимом. Проте не кожна така дія має кримінальний зміст. Якщо діяльність спрямована на забезпечення базових потреб цивільного населення і не пов'язана з легітимізацією окупаційної влади, пропагандою, участю у репресіях або матеріальним посиленням військового потенціалу ворога, вона потребує особливо обережної правової оцінки.

Саме на цю проблему звертає увагу *Human Rights Watch*, наголошуючи, що окремі положення українського антиколабораційного законодавства можуть уможливлювати кримінальне переслідування цивільних осіб за легітимну діяльність, необхідну для забезпечення життя на ТОТ [10, с. 3-4]. Організація вказує на випадки переслідування волонтерів, муніципальних працівників, медичного персоналу та освітян за дії, які могли не мати кримінального змісту й не завдавати суспільної шкоди [10, с. 4]. Це не скасовує необхідності притягнення до відповідальності реальних колаборантів, але підкреслює потребу в диференційованому підході.

На сучасному етапі можемо виокремити низку особливостей колабораціонізму в умовах російсько-української війни. По-перше, поширення колабораційних практик є нерівномірним і залежить від специфіки регіону, тривалості окупації, інтенсивності репресивного контролю, наявності активного руху спротиву, ступеня ізольованості місцевого населення від вітчизняного інформаційного простору та попередньої інтегрованості локальних еліт у проросійські політичні або економічні мережі. По-друге, співпраця з окупаційною владою в окремих випадках може мати родинний або груповий характер, коли до роботи в незаконних адміністраціях, так званих «правоохоронних структурах», пропагандистських медіа чи господарських органах залучаються кілька членів однієї родини або представники одного локального соціального кола.

Мотивація колабораційної поведінки також є неоднорідною. Одних осіб під час співпраці з ворогом могла приваблювати матеріальна винагорода у вигляді заробітної плати, доступу до адміністративних ресурсів, майнових переваг, продовольчого забезпечення або можливості зберегти соціальний статус. Інші виступали ідеологічними прихильниками окупаційної влади, свідомо підтримували російську окупаційну політику, брали участь у пропагандистській діяльності, виправдовували агресію РФ, або долучалися до незаконних органів влади. Третя група осіб діяла під впливом страху, тиску, інформаційної ізоляції, бажання забезпечити родину або зберегти роботу. Окрему категорію становлять особи, які були призначені на посади під тиском або в умовах фактичної безальтернативності. Крім того, частина населення ТОТ могла зневіритися у швидкому відновленні українського контролю над цими територіями під впливом російської пропаганди, поширення чуток про «незворотність» окупації, демонстрації сили

окупаційних військ і руйнування звичних соціальних зв'язків. У таких умовах співпраця з окупаційною владою могла сприйматися окремими особами як спосіб адаптації до нової реальності або як «стратегія виживання». Водночас, така мотивація не усуває необхідності правової оцінки конкретних дій, меж їхньої добровільності, наслідків і ступеня шкоди, завданої національній безпеці України.

Звісно, для багатьох жителів ТОТ простір для вільного вибору був істотно звужений. Ідеться про умови гуманітарної кризи, безробіття, адміністративного примусу, обмеження свободи пересування, загрозу насильства, довільні затримання, примус до отримання російських документів і переслідування осіб, яких окупаційна влада вважала нелояльними [13]. Ці умови мають бути враховані при оцінці суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, зокрема добровільності, умислу та усвідомлення суспільно небезпечного характеру колабораційної діяльності.

Окупаційна влада РФ докладала значних зусиль для формування кадрового складу незаконних адміністративних органів, так званих «правоохоронних структур», пропагандистських ресурсів, освітніх установ, комунальних підприємств і допоміжних структур, покликаних забезпечити функціонування окупаційного режиму. Добір персоналу супроводжувався поєднанням агітації, матеріальних стимулів, адміністративного тиску, обіцянок соціальних гарантій, а в окремих випадках – погрозами, шантажем або використанням залежного становища місцевих жителів. Кандидатів на посади в окупаційних адміністраціях російське керівництво та підконтрольні йому структури прагнули контролювати з погляду політичної лояльності, готовності виконувати розпорядження окупаційної влади, професійної придатності та здатності впливати на місцеве населення. Особливо це стосувалося осіб, яких призначали на керівні посади в незаконних адміністративних органах, освітній сфері, медіа, комунальних підприємствах або структурах, пов'язаних із проведенням псевдореферендумів, примусовою паспортизацією, мобілізаційними заходами чи перереєстрацією майна. Таким чином, окупаційна влада з особливою увагою ставилася до добору керівників місцевих адміністративних структур, політичній лояльності та організаційним можливостям яких надавалося виняткове значення. Керівники такого рівня не лише забезпечували повсякденне функціонування окупаційного режиму, а й формували склад нижчих ланок окупаційної адміністрації, здійснювали комунікацію з населенням, брали участь у легітимізації незаконної влади та виконували роль посередників між російським окупаційним апаратом і місцевими громадами.

Таким чином, у правовому вимірі ключовим завданням у даному разі є вироблення критеріїв розмежування колаборації. До кримінально караної колаборації мають належати дії, що свідомо сприяють утвердженню окупаційної влади, посиленню військового або адміністративного потенціалу ворога, проведенню незаконних політичних процесів, репресіям проти цивільного населення, пропаганді агресії, мобілізаційним заходам або руйнуванню української державності. Натомість дії, спрямовані виключно на забезпечення базових гуманітарних потреб населення, мають оцінюватися з урахуванням контексту окупації, примусу, відсутності альтернативи та реального характеру завданої шкоди. Саме тому правова політика України у сфері протидії колабораціонізму має поєднувати два ключові завдання. З одного боку, вона повинна забезпечити невідворотність відповідальності для осіб, які добровільно і свідомо сприяли державі-агресору. З іншого боку, вона має запобігти криміналізації вимушеної поведінки цивільних осіб, які діяли в умовах окупаційного примусу або виконували соціально необхідні функції. Такий баланс є необхідним не лише для відповідності міжнародним стандартам, а й для збереження довіри до української системи правосуддя після деокупації.

Висновки. Колабораціонізм в умовах російсько-української війни є багатовимірним соціально-політичним і кримінально-правовим явищем, яке охоплює різні форми взаємодії окремих осіб із окупаційними структурами держави-агресора. Його зміст не може бути зведений лише до ідеологічної підтримки ворога, оскільки в умовах окупації поведінка цивільного населення часто формується під впливом примусу, страху, гуманітарної кризи, інформаційної ізоляції та необхідності виживання.

Внесення змін до українського законодавства, зокрема ст. 111-1 Кримінального кодексу України, стало реакцією на реальну безпекову потребу держави в умовах повномасштабної війни. Її норми дозволяють притягати до відповідальності осіб, які свідомо сприяють

окупаційному режиму, легітимізують незаконну владу, беруть участь у пропаганді, організації псевдореферендумів, функціонуванні окупаційних адміністрацій або матеріальному забезпеченні ворога. Водночас, широта окремих формулювань цієї статті створює ризик надмірного кримінального переслідування осіб, які діяли в умовах примусу або виконували соціально необхідні функції на ТОТ.

Міжнародне гуманітарне право не містить спеціального універсального режиму відповідальності за колабораціонізм, однак визначає межі поведінки окупаційної влади та захисту цивільного населення. Заборона фізичного й морального примусу, заборона примушування захищених осіб до служби у збройних або допоміжних силах окупанта, а також обов'язок окупанта поважати чинне законодавство окупованої території мають принципове значення для оцінки поведінки цивільних осіб.

Основними чинниками колабораційної поведінки можуть бути ідеологічна підтримка держави-агресора, економічний розрахунок, кар'єрний інтерес, страх перед репресіями, психологічна розгубленість, прагнення самозбереження, інформаційний вплив і ситуація безвиході. Водночас, кожен із цих чинників має оцінюватися індивідуально, з урахуванням добровільності дій, їх наслідків, суспільної небезпечності та зв'язку з утвердженням окупаційного режиму.

Таким чином, перспективними напрямками подальших досліджень обраної проблематики є аналіз судової практики за ст. 111-1 ККУ, порівняльне вивчення законодавства інших держав щодо співпраці з ворогом у воєнний час, розроблення критеріїв відмежування добровільної колаборації від вимушеної поведінки, а також дослідження механізмів реінтеграції населення деокупованих територій.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 17.06.2025. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 27.08.2025).
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2108-20> (дата звернення: 05.08.2025).
3. Bettati M. *Le Droit de la guerre*. Paris: Odile Jacob, 2016. 448 p.
4. Carnahan B. M. Lincoln, Lieber and the Laws of War: The Origins and Limits of the Principle of Military Necessity. *American Journal of International Law*. 1998. Vol. 92, No. 2. P. 213-231. DOI: 10.2307/2998030.
5. Cumin D. *Le Droit de la guerre. Vol. II: Traité sur l'emploi de la force armée en droit international*. Paris: L'Harmattan, 2015. 760 p.
6. Darcy S. *To Serve the Enemy: Informers, Collaborators, and the Laws of Armed Conflict*. Oxford: Oxford University Press, 2019. 256 p. DOI: 10.1093/oso/9780198788898.001.0001.
7. David E. *Principes de droit des conflits armés*. 5e éd. Bruxelles: Bruylant, 2012. 1152 p.
8. *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 August 1949*. ICRC IHL Database. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949> (дата звернення: 05.08.2025).
9. Heuser B. Ordinances and Articles of War before the Lieber Code, 866-1863: The Long Pre-History of International Humanitarian Law // T. D. Gill, R. Geiß, H. Krieger, C. Paulussen (Eds.). *Yearbook of International Humanitarian Law*. Vol. 21. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2019. P. 139-164. DOI: 10.1007/978-94-6265-343-6_5.

10. Human Rights Watch. *"All She Did Was Help People": Flawed Anti-Collaboration Legislation in Ukraine*. New York: Human Rights Watch, 2024. 130 p. URL: <https://www.hrw.org/report/2024/12/05/all-she-did-was-help-people/flawed-anti-collaboration-legislation-ukraine> (дата звернення: 25.08.2025).
11. Krysztofiuk G. Criminal Liability for Collaboration with the Enemy under Wartime Conditions in Polish Criminal Law Compared with Ukraine // B. M. Nowak, P. Fris (Eds.). *Collaboration with the Enemy in War Conditions. Polish-Ukrainian Experiences*. Warsaw: AWS – DiG Publishing House, 2023. P. 39-58. URL: <https://aws.edu.pl/wp-content/uploads/2024/03/Collaboration-with-the-enemy-Nowak-Fris.pdf> (дата звернення: 15.08.2025).
12. Martin S., Jordash W. Prosecuting Collaboration under Occupation in Russia's War against Ukraine. *The New Voice of Ukraine*. 27.01.2025. URL: <https://english.nv.ua/opinion/prosecuting-collaboration-under-occupation-in-russia-s-war-against-ukraine-50578886.html> (дата звернення: 19.08.2025).
13. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. *Human Rights Situation during the Russian Occupation of Territory of Ukraine and Its Aftermath: 24 February 2022 – 31 December 2023*. New York: OHCHR, 2024. 50 p. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and> (дата звернення: 20.08.2025).
14. *Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. Annex to the Hague Convention IV of 18 October 1907*. ICRC IHL Database. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-conv-iv-1907/regulations-art-43> (дата звернення: 19.08.2025).